

Stredoveké teologicko-filozofické myslenie – Dark Age?!

Jozef Matula

Deum et animam scire cupio. Nihil ne plus? Nihil omnino.
Augustinus, *Soliloquiorum libri duo*, Patrologia Latina 32, c. 872

Stredoveké teologicko-filozofické myslenie sa podobne ako ďalšie oblasti stredovekého života považovalo a často i dnes považuje za obdobie úpadku a dobu temna (Dark Age). Pejoratívne označenie „stredoveké myslenie“ sa spojuje s dogmatickým, pasívnym, netolerantným a nepokrokovým myslením. Náš jazyk ukazuje na stereotypy a predsudky o stredovekom myslení, ktoré sú hlboko zakorenené v našej výchove a vzdelaní. Cieľom akademického záujmu o stredoveké myslenie je poodhalovať bez apologetiky, sentimentu alebo ideológie, historické predpoklady stredovekých filozofických spisov a porozumieť spôsobu myslenia stredovekého intelektuála. Za posledných 50 rokov medievalistika (obor, ktorý sa zaoberá všeobecne obdobím stredoveku) odkryla veľké množstvo filozofických spisov, ale stále ostávajú tisíce nepreštudovaných traktátov, ktoré čakajú na ďalší dobrodružný výzkum. Akademický záujem o stredoveké myslenie umožňuje postupne chápať stredovek v kontexte z inými obdobiami (renesancia, novovek)- obr.1. a pochopiť výnimočnosť tohto historického obdobia.

Stredovek predstavuje podstatnú časť európskych dejín po narodení Krista. Hoci neexistuje vzájomná zhoda v periodizácii je nepochybné, že sa jedná takmer o 1000 rokov európskych dejín. Za symbolický počiatok stredovekého myslenia je možno považovať kľúčový rok 529, keď cisár Justinián uzatvoril novoplatonsku Akadémiu v Aténach a v tom istom období sv. Benedikt z Nursie položil základy mníšskeho hnutia na Západe v Monte Cassino. S určitou nadsázkou by sa dalo povedať, že antická inštitucionalizovaná vzdelanosť sa presunula do manuskriptorií kláštorov, ktoré sa stali spolu s univerzitami pilierom európskej vzdelanosti. Za symbolický koniec stredoveku možno považovať napríklad rok 1313 (Dante Alighieri: Božská komédia: Raj), 1433-1439 (ekumenický koncil vo Florencii a Ferrare, prenikanie Platonových spisov na Západ), 1452 (pád Konštantinopolu a byzantská emigrácia na Západe), 1492 (Objavenie Ameriky) alebo 1517 (Martin Luther). Pri tejto periodizácii nás zaujímajú predovšetkým zmeny vo vzdelanosti (inštitucionalizácia vzdelania – akadémia, kláštorna, dvorská škola, madrasa, ješiva, univerzita), preklady, komentáre k antickým filozofickým spisom alebo významné postavy, ktoré stoja na počiatku novej epochy (napr. Descartes a jeho vzťah k stredovekej metafyzike a epistemológii).

Vzťah medzi prirodzenou pravdou a pravdou zjavenou sa pravdepodobne v iných historických obdobiach filozofického myslenia nepreskúmal do takej hĺbky ako v stredoveku: vzťah medzi vierou (auctoritas - credere) a rozumom (ratio - intelligere), nadprirodzeným (supernaturalis, intelligibilis) a prirodzeným (naturalis, sensibilis). Hľadanie súladu medzi týmito dvoma pravdami bolo hľadaním syntézy naoko nezlučiteľných vecí, ktoré sa však v architektonicky vybudovaných sumách objavujú vo vzájomnej jednote. Stredovekí myslitelia sa snažili za výdatnej pomoci antickej vzdelanosti postupovať tak, aby vysvetlili, aký je vzťah medzi vierou a rozumom.

Pre stredoveké myslenie je charakteristické, že sa rozvíjalo v rozmanitých kultúrach a tri hlavné monoteistické náboženstvá recipovali vo svojho myslení špecifickým spôsobom antickú tradíciu. Všetky tri monoteistické náboženstvá (kresťanská filozofia: Západ (West –

Latin): Augustín, Dionýsios Areopagita, Boethius, Ján Scotus Eriugena, Anzelm z Canterbury, Abelard, Bonaventura, Albertus Magnus, Tomáš Akvinský, Duns Scotus, Wiliam Ockham, Eckhart; Východ (East-Byzantium): Photios, Ján z Damašku, Michael Psellos, Nicephoros Blemmydes, Metochites, Gemisthos Plethon, Bessarion; Arabská filozofia – predovšetkým Andalúzia a Sicília: Al-Kindí, Al-Ghazali, Al-Farabí, Ibn-Bajja (Avempace), Ibn-Sina (Avicenna), Ibn-Rushd (Averroes), Židovská filozofia: Issac ben Solomon Israeli, Avicebron, Maimonides) prijali antickú vzdelanosť a dokázali vteľiť ducha antických autorov do nových myšlienkových konceptov a syntéz. Zachovala sa kontinuita antickej vzdelanosti, ktorá umožnila i napriek odlišným interpretáciám veľmi živú a otvorenú intelektuálnu diskusiu nad interpretáciou antickým mysliteľov – predovšetkým Platóna, Aristotela, Plotína a Prokla. Na túto syntézu a ducha doby poukazuje freska Triumf Sv. Tomáša Akvinského a alegória vied (1365-68) od Andrea da Firenze (di Bonaiuto), ktorá je usilím o harmonizáciu viery (credere), poznania (intelligere) a krásy (pulchrum). – obr.2. V centre fresky je jeden z najvýznamnejších mysliteľov vrcholného stredoveku, Tomáš Akvinský, nad ktorým je 7 anjelov. Anjeli reprezentujú 4 svetské cnosti (ľudské cnosti): statočnosť; spravodlivosť, umiernenosť, múdrosť a 3 teologické cnosti (božské cnosti): viera, nádej, láska (Prvý list apoštola Pavla Korinským, 13. kapitola, 13). V spodnej časti fresky je 14 ženských postáv ako múzy, ktoré symbolizujú svetské a duchovné vedy. - 7 duchovných vied (Polemická teológia: sv. Augustín, Mystická teológia: sv. Dionysios Areopagita, Scholastická teológia: Boethius, Morálna teológia: Ján z Damašku, Pozitívna teológia: Peter Lombardský, Cirkevné právo: Kliment V., Svetské právo: Justinián) a 7 svetských vied (7 slobodných umení - Trivium: 1. Gramatika: latinská gramatika 2. Rétorika: zostavovanie listín a dopisov, právo, etika; 3. Dialektika: logika, metafyzika, noetika; Quadrivium: 1. Aritmetika: náuka o veľkostiach: teória čísel (kabala, numerológia), 2. Geometria: náuka o nepohyblivých veľkostiach: geometrické princípy (kartografia, geografia), 3. Astronómia: náuka o pohyblivých veľkostiach: pohyb planét (astrológia); 4. Hudba: náuka o proporciách medzi veľkosťami: náuka - o proporciách, hudba a jej harmónia (gregoriánsky chorál)). – pozri obr.3. U nohách múz sú vyobrazení zakladatelia jednotlivých disciplín. V ľavej časti fresky je zobrazených 7 slobodných umení, v pravej dolnej časti je 7 duchovných vied. Pod Tomášom Akvinským je významná postava arabskej filozofie Averroes, ktorý sa považoval na Západe za najväčšieho a najvýznamnejšieho komentára Aristotela. Freska je významným dokladom toho, čo patrilo k hlavným duchovným pilierom poznania, ktoré sa pestovalo na stredovekých školách a univerzitách. Univerzity, ktoré predstavovali od 13. storočia centrum vzdelanosti v kresťanskom západnom svete, sa stali priestorom diskusie, slobody a právnej ochrany, čo sa v súčasnosti považuje za základné články demokratickej spoločnosti.

Štúdium stredovekého myslenia považujem za kľúčové pre hlbšie porozumeniu súčasných politických a spoločenských problémov (kresťanstvo contra islam, otázka Boha v ústave EU, problémy súčasného Balkánu). Ak si všimneme stredovekú Andalúziu alebo Sicíliu, kde sa stretávali všetky tri náboženstvá objavíme rozmanitosť a symbiózu kultúr, ktoré boli schopné v určitom historickom období existovať vo vzájomnom rešpekte a tolerancii. Na prelínania kultúr nás nemusí upozorňovať iba architektúra, v ktorej sa duch vzájomného obohacovania prejavuje asi najviac (napr. Alhambra v Španielsku alebo Palermo na Sicílii), ale predovšetkým úcta k poznaniu a antickej tradícii. Európa by tak nemala zabudnúť na arabskú, židovskú a byzantskú vzdelanosť, ktoré tvoria jej neoddeliteľnú súčasť a spolupodieľajú sa na formovaní „európskej identity“.

Obr. 1: Základné paradigmata: stredovek – renesancia – novovek

STREDOVEK	RENESANCIA	NOVOVEK
Askéta Kontemplácia Religio/Metafyzika Adequatio Subjekt/Objekt Proportio (MacMic) Analogia Hierarchia	Blázon Tvorba Ars/Alchýmia/Mágia Assimilatio Subjekt/Objekt (?!) Proportio (MacMic) Analogia Relatio	Vedec Analýza Scientia/Fyzika/ Mat. Methodus Subjekt Atomizmus Experiment Jednota

Obr.2: Andrea da Firenze, *Triumf Sv. Tomáša Akvinského a alegória vied* (1365-68, freska, Cappella Spagnuolo, Santa Maria Novella, Florence)

Obr. 3: Martianus Capella, *De nuptiis philologiae et Mercurii* (O spojení filologie s Merkúrom, cca. 415,) - - vyobrazenie z 12. storočia

